

דרוש והידוש בפרשיות התורה

מתוך הספר 'שיר ישראל' על התורה

פרשת לך לך – גליון 3

ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה (שם)

פרש"י 'ואגדלה שמך', הרני מוסיף אות על שמך, שעד עכשיו שמך אברם מכאן ואילך אברהם, ואברהם עולה רמ"ח כנגד אבריו של אדם, (מרש"י ישן). ויש להבין מהי המעלה במה ששמו אברהם עולה כמנין אבריו של אדם.

ואפשר לבאר בהקדם מש"כ הערבי נחל בפרשת בראשית וז"ל: כל הנמצאים הן מהטוב והן מהרע שמם הוא חיותם, שאותיות שמם הם המשפיעים להם חיות מלמעלה, וזשאה"כ (בראשית ב יט) נפש חיה הוא שמה עכ"ל, ולהלן ברש"י מבואר שאות ה' שהוסיף השי"ת לאברהם היא כנגד שני עינים ואוזנים וראש הגויה שהם אברים חשובים בחיותו של האדם' ובזה מובן הברכה שטובה גדולה היא לאברהם שאותיות שמו ישפיעו שפע חיות גם לאברי גופו אלו.

ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור שם כי כבר הרעב בארץ (שם י)

יש מקשים והלא קיים אברהם אבינו את כל התורה כולה עד שלא ניתנה, וא"כ איך ירד למצרים והלא יש מצות ל"ת שלא לירד למצרים. ובספר יד משה תירץ שירד רק באופן זמני כמש"כ לגור שם, וביאור דבריו דהרמב"ם (פ"ה מהלכות מלכים ה"ז) כ' דכל האיסור הוא להשתקע שם, ובהגדש"פ דרשו חז"ל לגבי יעקב 'לגור שם' לשון גרות, מלמד שלא ירד להשתקע שם, וכן יש לדרוש לגבי אברהם.

אכן נראה דהקושיא מעיקרא ליתא, שבשלושת המקומות שהזהירה התורה ע"ז מבואר דגדר האיסור הוא שלא יוסיפו לראותם אחר שיצאו ממצרים ולא כאיסור סתם שאסור ללכת למצרים, [וז"ל הפסוקים לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם (שמות יד יג), וה' אמר לכם לא תוסיפו לשוב בדרך הזה עוד (דברים יז טז), והשיבך ה' מצרים באניות בדרך אשר אמרתי לך לא תוסיף עוד לראותה (שם כח סח)], אך בזמן האבות קודם שהיו ישראל במצרים לא מוגדרת ביאה למצרים כשיבה אליה או הוספה ובזה לא נאמר האיסור.

שא נא עניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפנה ונגבה וקדמה וימה. כי את כל הארץ אשר אתה ראה לך אתננה ולזרעך עד עולם (שם יד-טו)

איתא במסכת שבת (ק"ח:): א"ר יוחנן משום רבי יוסי כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים שנאמר 'אז תתענג על ה' והרכבתך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך וגו', לא כאברהם שכתוב בו קום התהלך בארץ לארכה וגו', ולא כיצחק שכתוב בו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל, אלא כיעקב שכתוב בו ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה.

והקשה השפת אמת (שם) הלא גם באברהם אבינו נאמר בפסוק כאן צפנה ונגבה וקדמה וימה, ע"ש שהניח בקושיא. ויש ליישב דעיקר הדגש שאצל יעקב נאמרה הנחלה בלי מצרים וגבול כלל, והגם שנאמר כאן

אצל אברהם בכללות צפונה וימה מ"מ הגבילו הכתוב באומרו 'כי את כל הארץ אשר אתה רואה' (ועי' ברמב"ן פ"י) מה שלא נאמר כן ביעקב, וביותר שבה שאצל יעקב כתוב 'הארץ אשר אתה שכב עליה לך אתננה ולזרעך וגו' ופרצת ימה וקדמה וגו', ואחז"ל שקיפל השי"ת את כל א"י תחתיו, וא"כ באומרו ופרצת ימה וקדמה היינו מחוץ לגבולות א"י ללא שיעור כי א"י נכללה כבר באומרו 'הארץ אשר אתה שוכב עליה', וזוהי נחלה בלי מצרים כלל.

עשו מלחמה את ברע מלך סדם ואת ברשע מלך עמרה שנאב מלך אדמה ושמאבר מלך צביים ומלך בלע הוא צער (יד ב)

איתא במדרש: 'ויהי בימי אמרפל מלך שנער' זו בבל, 'ואריון מלך אלסר' זה אנטיוכוס, 'כדרלעמר מלך עילם' זה מדי, 'ותדעל מלך גוים' זו מלכות אדום. וביארו המפרשים (רמב"ן והאלשיך באריכות) שכל ענין הפרשה הזאת בא לרמוז לאברהם שהגם שישתעבדו בבניו ארבעה מלכויות וילחמו עמהם עכ"ז בסוף יגברו עליהם בנ"י וינצלו מהם.

וילה"ק א"כ מדוע היה צריך שילחמו הארבעה מלכים שרומזים על הארבע מלכויות עם חמישה מלכים אחרים וינצחום, הלא אפשר שיסתבב שילחמו עם לוט ועבדיו לבד ואחר שילחם עמהם אברהם ינצחם ויציל את לוט מהם ויהיה בזה רמז לבניו שינצלו מד' מלכויות. ונראה שדבר זה רומז למה שאמרו בחגיגה (יג:): עה"פ 'וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון ענן גדול ואש מתלקחת ונוגה לו סביב ומתוכה כעין החשמל מתוך האש' להיכן אזל, אמר רב יהודה אמר רב שהלך לכבוש את כל העולם כולו תחת נבוכדנצר הרשע, וכל כך למה שלא יאמרו אומות העולם ביד אומה שפלה מסר הקב"ה את בניו, וכתבו התוס' שם דהיינו מה שאמרו בגיטין (נו:): 'כל המיצר לישראל נעשה ראש' כלומר כבר נעשה ראש קודם שמיצר להם, ודבר זה נרמז הכא שהגם שעיקר וכל מטרת המלחמה תהיה עבור ישראל לתופסם ולשעבדם עכ"ז יסובב השי"ת שמקודם אותם מלכים יכבשו מלכים אחרים ויכניעום ולא יאמרו שהשי"ת מסר עמו ביד אומה שפילה, ועכ"ז למרות כל גבורתם בהגיע הזמן יצלו ישראל מהם ויוושעו בתשועת ה'.

ועוד יל"ב דגם חמשת הערים של מלכים אלה יש בהם סימן לדורות כי הם רמז למקומות של ישראל שיתעבדו בשיעבוד מלכויות, ומצאנו שחמש ערים אלה נהפכו כמש"כ בפרשה הבאה וזה רמז שאם ירשיעו בני"י יחרב מקומם כסדום ועמורה, וכמש"כ בפסוק מפורש בפרשת נצבים 'גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמח ולא יעלה בה כל עשב כמהפכת סדום ועמרה אדמה וצבויים אשר הפך ה' באפו ובחמתו', אמנם עדיין יש תקוה לצדיקים ואלו שיהיו סביבם שעוונותיהם מועטים וזה במה שמצינו שהעיר צוער לא נהפכה בזכות לוט שרצה לילך לשם, ולזה נקראה צוער כי הצדיקים מועטים הם.

ומה שנרמזו הצדיקים בלוט לפי שצדקתם ודרגתם האמיתית נכסת ונעלת מעיני הברואים והיא לוטה בערפל אשר המה מסתירים את דרכם,

כה יהיה זרעך.

וירא ה' אל אברהם ויאמר אליו אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים (יז א)

ואמרו במדרש (ברא"ר פמ"ו ג) אני אל שדי אני שאמרתי לעולמי די ולשמים ולארץ די, שאלולי שאמרתי להם די עד עכשיו היו נמתחים והולכים. ויש להבין מה קשור מה שאמר הקב"ה לעולמו די למה שמצווה את אברהם להיות תמים בלי מום כלומר שימול את עצמו.

ויש לבאר עפ"י מש"כ בספה"ק (יושר דברי אמת מאור ושמש ועוד) בביאור מה שהיו שמים וארץ מתפשטים שהכוונה שכיון שהעוה"ז נאצל בהשתלשלות העולמות מהעולם העליון הרוחני ביותר והטעם שנשתלשל כ"כ כדי שיהיה עולם גשמי שקשה לעבוד בו את השי"ת וכאשר בנ"א יעבדוהו על אף הקושי יעשו בזה נחת רוח להשי"ת, וכיון שכן רצה העולם להתפשט ולהשתלשל לעולם יותר גשמי כדי שיהיה יותר נחת רוח להשי"ת בעבודת בנ"א וגער בו ה' משום שידע שאילו יהיה עולם יותר גשמי כבר לא יוכלו בנ"א להתגבר ולעבוד את השי"ת, עכ"ד.

ונקדים עוד מש"כ הרמב"ם בטעם מצות ברית מילה שזה כדי להחליש את תאוות הגוף, ולזה שמא יהיה מי שיאמר שהוא מעדיף שלא לעשות ברית מילה כדי שיהיה לו תאוה יותר חזקה בגופו ויעשה בזה נחת רוח להשי"ת שאעפ"כ עובדו, לזה אמר ה' בצווי הברית אני אל שדי שאמרתי לעולמי די כי לולי זאת כבר לא היו בנ"א מתגברים על החומריות וגם בזה צוותי שיסירו מן התאוות כדי שיוכלו להתגבר על הנסיונות ואין להתחכם ולא לעשות ברית.

ובאופן אחר יבואר עפ"י מה שביארו המפרשים בטעם הדבר שהיו שמים וארץ מתפשטים, לפי שהשי"ת הוא כל יכול לאין סוף ובדין הוא שגם מעשי ידיו אין להם סוף ותכלית שנבראו ע"י אין סוף ב"ה, אמנם חידש השי"ת בבריאתם שעכ"ז שהמה מעשי ידיו יהיה להם גבול ותחום וזהו שאמר לעולמו די.

והנה גם באדם נברא בדומה לקונו בצלם ובדמות כמש"כ בפרשת בראשית, והארץ לבאר ענין זה בספר נפה"ח שהשי"ת נתן כח עצום באדם לברוא עלמות ולהחריב לבנות ולקלקל והכל ע"י מעשיו הטובים או הרעים וכמאמר הכתוב 'נתתי דברי בפך לנטוע שמים וליסוד ארץ' (עי' זוה"ק צו לה:), וזה שאמרו 'דע מה למעלה - ממך' שהכל תלוי במעשי ידיו ובכל מעשה שעושה הוא פועל לאין תכלית, וכ"ז נובע מכח הבחירה שנתן השי"ת לאדם לזכות בו בבחור בטוב אך הוא יכול לבחור ג"כ ברע ולקלקל ולהחריב לאין תכלית וכמו שביאר המס"י דזה מה שאמרה הקב"ה לאדה"ר תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי כי הכל תלוי במעשיו, ואחר שידענו שיש באדם כח עצום כ"כ כיצד יכול לשמור ע"ש שלא ישתמש בכח שבידו להרע ולקלקל אלא רק להטיב ולתקן, התשובה לזה שכאשר יקבל ע"ע עול תורה בבחירתו אזי התורה תשמרו מכל רע ותדריכוהו לבחור בטוב ולעשות רצון קונו בשלימות, וכריתת הברית עם התורה לקבל ע"ע עולה זהו בברית מילה שחותם האדם בבשרו.

ומעתה י"ל דזהו שאמר השי"ת לאברהם אתה הראתה לדעת כי בבריאת שמים וארץ היה צריך להגבילם ולולי זאת היו מרחיבים והולכים לא"ס ומובאר מזה הכח העצום שטמון בברואיו של השי"ת, והיות ובאדם כח הבחירה עדיין בידו וביכולתו לעשות להרע או להטיב, א"כ מבקש אני שהתהלך לפני והיה תמים ותיטיב בכל מעשיו ותחתום בבשרך אות ברית קודש ועי"ז אתנה בריתי ביני ובינך.

ומה שלבסוף עלה לוט לישב בהר הוא רמז שראוי לצדיקים להתבודד ולילך למדבריות אם אנשי העיר רשעים כמש"כ הרמב"ם. ומה שעלו מלכי סדום ועמורה מבארות החמר בזכות אברהם הוא רמז שיהיו פעמים שינצלו מלכים ממלכי ישראל נגד אויביהם וינצחום על אף שהיו רשעים לא מצד זכותם אלא כדי שיתקדש שמו יתברך ע"י שנעשה כן במאמר הנביא שהתנבא קודם לזה כמו שמצינו באחאב ואחז.

ארבע המלכים את החמשה (שם ט)

פרש"י 'ארבעה מלכים וגו' ואף על פי כן נצחו המועטים להודיעך שגבורים היו ואף על פי כן לא נמנע אברהם מלרדוף אחריהם. יש להבין מה יש בכך שהיו מלכים מועטים הא אפשר שהיה צבא הארבע גדול בהרבה מצבא החמישה, ובפשטות למדו כן ממה שהוצרכה התורה לחזור ולסכם ארבעה את החמישה ש"מ שהיו רבים וגיבורים יותר.

אכן עיקר הפי' הוא שבזמנם היה כח המלך משמעותי ביותר בניצחון המלחמה הרבה יותר מאשר ריבוי הצבא, וכמו שמצינו שזירז פרעה את עמו 'אמר אויב ארדוף אשיג' וכפרש"י שם שיצא בראש צבאו, וכן מצינו במלחמה שעשה אחאב עם ארם שמיד שהרגו אותו פסקה המלחמה כי נצחו את ישראל והיינו כי המלך הוא לב המלחמה ובמפלתו נפל לב העם ומיד נפוצו כולם, ובזה מובן שאם ארבע מלכים נצחו חמישה רואים שגיבורים היו שנצחו מלכים רבים מהם.

ויאמר הבט נא השמימה וספר הכוכבים אם תוכל לספר אתם ויאמר לו כה יהיה זרעך (טו ה)

בספר יהושע (יז, יד) מסופר 'וידברו בני יוסף את יהושע לאמר מדוע נתת לי נחלה גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב עד אשר עד כה ברכני ה', ופרש"י שם (ומקורו מהמדרש) 'עד אשר עד כה' ברכה שנאמרה לאברהם 'כה יהיה זרעך' נתקיימה ב'. ויש להבין מפני מה זכו בני יוסף שבהם נתקיימה במיוחד הברכה שקיבל אברהם שיפרו וירבו בניו ככוכבי השמים.

ונראה דהנה מצינו שזכותא דארץ ישראל מועילה לזכות לבנים ומכוחה זכה אברהם אבינו לבנו, וכמבואר בגמ' בראש השנה (טז:), דהטעם שלא מנה רבי יצחק בין הדברים שמשנים מזלו של אדם גם שינוי מקום כמו שמצינו בא"א משום דדלמא זכותא דא"י אהני, והנה באותו זמן עדיין לא היה מצות ישוב א"י כיון שעדיין לא נתקדשה, אמנם אברהם אבינו היה מחבב את א"י מאוד כמבואר במדרש (בר"ל, ח) שאמר 'אלין במדבר סלה' מוטב ללון במדברות של ארץ ישראל ולא ללון בפלטריות של חוצה לארץ' וכשראה את אנשי א"י עסוקין בנכוש בשעת הנכוש ובעדור בשעת העדור אמר 'הלואי יהא חלקי בארץ הזאת' אמר לו הקדוש ברוך הוא לזרעך אתן את הארץ הזאת, ע"כ.

ומצינו דגם היכא שאין קיום מצות ישוב א"י יש מצוה לעלות אליה משום חיבת הארץ כמבואר בריטב"א (בש"מ כתובות ק:), והזכות שאהני א"י לזכות לבנים היא מצד מצות חיבת הארץ ולא תליא במצות ישוב א"י כדמשמע בתשב"ץ (ח"ג סי' קצא).

והנה מצינו שהיו בני יוסף מחבבים את א"י כמו שלמדו ממנו וכמבואר ברש"י עה"פ (במדבר כז) 'ותקרבנה בנות צלופחד למשפחת מנשה בן יוסף' למה נאמר והלא כבר נאמר בן מנשה, אלא לומר לך יוסף חבב את הארץ שנאמר והעליתם את עצמותי וגו', ובנותיו חבבו את הארץ שנאמר תנה לנו אחוזה ע"כ, ומעתה יובן דכמו שא"א זכה לבנים בזכות חיבת א"י כך גם בני יוסף שהיה להם חיבת א"י זכו שתתקיים בהם ביותר ברכת